

ב"ה אחרי שבועות ה'תשע"ג

אחרי שבועות

לאן ממשיכים? או מאין באים?

במילים אחרות: איך נאגקים במלאכים?

חג השבועות המכונה בפינו זמן מתן תורתנו – מציב לפנינו שאלות רבות בנושא הזהות היהודית ותרבותה. ננסה לשאול את השאלות הנכונות בתקווה שנמצא גם קצת תשובות. נפתח בשני מדרשי פלא על 'עליית משה למקום'.

שמות רבה (וילנא) פרשת יתרו פרשה כח סימן א

באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה עשה בו הקדוש ברוך הוא קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם הקדוש ברוך הוא אי אתם מתביישין הימנו לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו, אמר הקדוש ברוך הוא למשה לא נתנה לך תורה אלא בזכות אברהם שנאמר לקחת מתנות באדם, ואין אדם האמור כאן אלא אברהם שנאמר (יהושע יד) האדם הגדול בענקים, הוי ומשה עלה אל האלוהים,

מה מבקש מדרש פלאי זה לומר? למה המלאכים מבקשים לפגוע במשה? מה פשר הטכניקה של המסיכה על פני משה? האם אפשר 'לעבוד' על מלאכים? ומה ה'ביג דיל' של האכילה שלהם אצל אברהם? פתרונות וכיוונים בדברי הרב קוק הסמוכים:

פנקס אחרון מבוסק

כד. בקטרוגם של מלאכי השרת על משה רבינו ע"ה בקבלתו את התורה, צר הקב"ה קלסתר פניו של משה דומה לשל אברהם, ואמר להם לא זהו שאכלתם אצלו. מדתו של אברהם אבינו ע"ה להודיע שם ד', שהיא פעולה רוחנית, היתה מפולשת בגלוי לברכת החסד, שמתוך ההכרה של אחדות אדון אחד ומיוחד בעולם, נמשכת הטבת המדות, והאחזה הכללית שבין המין האנושי מתגברת. על כן תורה זו אף על פי שהיא רוחנית ושכלית, מכל מקום לא יטענו עליה מלאכי השרת שאינה מתיחסת לילוד אשה. אבל תורת משה שהתרחבה כל כך בקיום מצות רבות דתיות, שנראות כאילו דבר אין להן עם המצב האנושי, על כן טענו שהם מיוחסים רק למלאכי השרת, בעלי הציורים הרוחניים המופשטים. אבל באמת, אם שדרכי התורה מפרטים לרומם הציורים הרוחניים המופשטים, מדותיהם של מלאכי השרת הם בעיקרם מכוונים גם כן לאותו התכלית העצמי של שלום הבריות ותורת החסד של אברהם אבינו ע"ה, אלא שיסוד תורת החסד המתפשטת מתורת אבות הנכללת בז' מצות בני נח מתגלה הוא מיד בעולם, ואותו יסוד החסד של הרצאת התורה כולה עם פרטי מצותיה והלכותיה מתגלה רק בטוב האמיתי הצפון והגנוז שלעתיד לבא, שיכלול בחוברת כל החי וכל המצוי, ומפני שהוא כולל את החסד הגדול והכללי בעתיד היותר גדול, הוא צריך בשביל כך לאותן ההקדמות המרובות של כלל התורה ומצותיה כולם. אם כן ממש אותם המצות של תורת משה, המה המכוונות בתורת אבות, על כן כשם שלא יכלו מלאכי השרת לקטרג על תורת אבות, לאמר שהרעיונות הרוחניים של אחדות ד' והכרתו המתלויים עמהם הוא נאות רק למלאכי השרת, כי אם אכלו בביתו של אברהם אבינו, שהרי הכירו שמתוך הרעיונות האלוהיות הנאצלות זכה העולם במדת החסד הרחמים והחנינה, אהבת המשפט והצדקה – כמו כן על ידי כל הרחבת דברי תורה יזכה העולם בכללו, על ידי אורן של ישראל, לאותן המסקנות עצמם הכלולות בתורת חסד של אברהם אבינו, אלא שצריכות המצות כולם להטביע חותמם של ישראל ולהרחיב פעולתן. אם כן ממש אותו קלסתר של אברהם אבינו הוא קלסתר פניו של משה ע"ה, וכשם שנטייתו של אברהם אבינו היא מיוחסת לבני אדם, בעלי עולם היושר, הכי נמי נטייתו של תורת משה אמת, שיסודה עיקרה ומסקנתה היא תורת חיים ואהבת חסד, ואהבת לרעך כמוך, ואידך פירושה....

אמנם עיקר בירורנו נתון בהשוואה שבין המדרש הנ"ל לבין המקבילה התלמודית שלו. שימו לב:

שבת פח-פט

ואמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם מה לילוד אשה בינינו אמר להן לקבל תורה בא אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה החזיר להן תשובה אמר לפניו רבונו של עולם מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם אמר לו אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה... אמר לפניו רבונו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים אמר להן למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלוהים אחרים בין עמים אתם שרויין שעובדין עבודת גלולים שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת לקדשו כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות שוב מה כתיב בה לא תשא משא ומתן יש ביניכם שוב מה כתיב בה כבד את אביך ואת אמך אב ואם יש לכם שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא שנאמר ה' אדונינו מה אדיר שמך וגו' ואילו תנה הודך על השמים לא כתיב מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות...

מה ההבדל בין שני המדרשים? שימו לב לדרך בה מתגבר משה על המלאכים. שימו לב לאופי תגובתם. שימו לב למקומו של הקב"ה. לאור כל ההבדלים – מהי התפיסה המבחינה בין גישת המדרש לגישת התלמוד ביחס לאופן בו יורדת התורה משמים לארץ? מה זה אומר על התורה? מה זה אומר על לומדי התורה?

התחנה הבאה אנו נפגשים עם בירור עקרוני, בעל ענפים רבים ביחס לשאלה של המעלה העליונה של לומד התורה. שימו לב היטב למסר ולפרטים.

הוריות יד א

אמר רבי יוחנן: פליגו בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, חד אמר: סיני [= מי ששנה משנה וברייתא סודרין לו כנתינתן מהר סיני] וחד אמר: עוקר הרים [=חרף ומפולפל בתורה] עדיף. רב יוסף סיני; רבה עוקר הרים; שלחו לתמן [=מבבל לארץ ישראל]: איזה מהם קודם? שלחו להו: סיני עדיף, דאמר מר: הכל צריכין למרי חטיא [=אדון החיטים =משנה וברייתא שהן הבסיסי להלכה] ואפילו הכי לא קביל רב יוסף עליה. מלך רבה עשרין ותרתי שנין והדר מלך רב יוסף. וכל שני דמלך רבה, רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא חליף [=לא נהג שררה בעצמו ואפילו את מקומו הדם לא הומין לביתו אלא הלך אליו].

מה פשר המחלוקת את מי להעדיף? מהן דרכי ההכרעה? מה פשר ההכרעה שסיני עדיף [זו הכרעה טקטית או עקרונית?]. ראו את הדיון בתשובתו של הרב ע' יוסף.

שו"ת יביע אומר חלק א - אורח חיים דברי פתיחה

תלמיד חכם בעל הוראה קודם לעלות לספר תורה לפני תלמיד חכם מפולפל שאינו בעל הוראה, וכתב הפרי מגדים על זה, דהיינו טעמא כמו שכתוב (בהוריות יד) דסיני ועוקר הרים סיני עדיף. וכתב על זה הגרש"ק, לדעתי אין ראיה מהש"ס, שבזמנם לא היו ספרים נדפסים משום הכי סיני עדיף אבל עכשיו אחרי מיעוט חיפוש יכול האדם למצוא מבוקשו, ולא שייך הטעם דהכל צריכים למרי חטיא, לפיכך עוקר הרים עדיף, מפני שהוא מוציא מלבו וא"א למצוא ממילא. ועצם הדבר לדעתי שנוי במחלוקת דתנא קמא ואבא שאול בפרק ב' דאבות [- מיד נעיינ במקור זה] אבל מה שכתב לחלק מדעתו בין זמן הש"ס לזמנינו,

נראה דאשתמטיתיה [=שנשמט ממנו] מה שכתב בשו"ת מהר"י קולון (סימן קסז דף צג ע"ג), שגם בזמנינו סיני עדיף מעוקר הרים... והכי נקטי האחרונים...

ומה אתם אומרים על זמנינו? דור הסייבר ומאגרי המידע? השיוך שעולה בתשובה זו בין 'סיני' ו'עוקר הרים' לסוגיית תלמידי רבן יוחנן בן זכאי – עולה מן המשנה שלפניכם:

אבות פרק ב

(ח) רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא הנה אומר, אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לך נוצרת. חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, ואלו הן, רבי אליעזר בן הרקנוס, ורבי יהושע בן חנניה, ורבי יוסי הפהו, ורבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערף. הוא הנה מונה שבתן. **רבי אליעזר בן הרקנוס, בור סוד שאינו מאבד טפה.** רבי יהושע בן חנניה, אשרי יולדתו. רבי יוסי הפהו, חסיד. רבי שמעון בן נתנאל, ירא חטא. **ורבי אלעזר בן ערף, מעין המתגבר.** הוא הנה אומר, **אם יהיו כל חכמי ישראל ככה מאזנים, ואליעזר בן הרקנוס ככה שניה, מכריע את כלם.** אבא שאול אומר משמו, **אם יהיו כל חכמי ישראל ככה מאזנים ורבי אליעזר בן הרקנוס אף עמקם, ורבי אלעזר בן ערף ככה שניה, מכריע את כלם:**

אז מהי ההכרעה? להרחבת אופק המבט שני סיפורים משלימים על הגיבורים הראשיים ר' אלעזר ור' אלעזר.

סוכה כח א

מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה שתיים עשרה אמר להם שמעתי שמונה עשר אמר להם לא שמעתי... אמרו לו כל דבריך אינן אלא מפי השמועה אמר להם הזקנתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי מימי?! לא קדמני אדם בבית המדרש ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי ולא שיחת חולין ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם.

קהלת רבה (וילנא) פרשה ז ב

חמשה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי כל זמן שהיה קיים היו יושבין לפניו, כשנפטר הלכו ליבנה, והלך ר' אלעזר בן ערך אצל אשתו לאמאוס, מקום מים יפים ונוה יפה, המתין להם שיבאו אצלו ולא באו, כיון שלא באו בקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו, אמרה מי צריך למי, אמר לה הן צריכין לי, אמרה לו חמת העכברים מי דרכו לילך אצל מי, העכברים אצל החמת, או החמת אצל העכברים, שמע לה וישב לו עד ששכח תלמודו, מאחר זמן באו אצלו שאלו אותו פת חטין או פת שעורים מי טב אוכלה בלפתן ולא ידע להשיבן...

לאחר הרחבת הדעת נגיע אל הקרב האחרון. הספור ידוע. אך נסו לתרגנו לאור מה שלמדנו עד כה.

בבא מציעא נט ב

תנא באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו אמר להם אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח נעקר חרוב ממקומו מאה ואמרי לה ארבע מאות אמה אמרו לו אין מביאין ראייה מן החרוב חזר ואמר להם אם הלכה כמותי אמת המים יוכיחו חזרו אמת המים לאחוריהם אמרו לו אין מביאין ראייה מאמת המים חזר ואמר להם אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו הטו כותלי בית המדרש ליפול גער בהם רבי יהושע אמר להם אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר ועדיין מטין ועומדין חזר ואמר להם

אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא מאי לא בשמים היא אמר רבי ירמיה שכבר נתנה תורה מהר סיני אין אנו משגיחין בבת קול שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים להטות אשכחיה רבי נתן לאליהו אמר ליה מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא אמר ליה קא חייך ואמר נצחוני בני נצחוני בני.

לאור כל זאת, חזרו אל מדרשי עליית משה למרום. נסו לזהות את עמדת המלאכי, את עמדת המדרש, את עמדת התלמוד במקורות שבאו אחריהם. מהי ההכרעה? אולי ניתן להסתייע בביאור חסידי לשאלה ידועה.

שפת אמת שבועות תרל"ג

ענין קריאת רות בשבועות. שהוא ענין תורה שבע"פ. שהקב"ה מבקש שבנ"י במעשיהן יוסיפו על התורה שבכתב כי הרי מעשה צדיקים הם תורה. ונעשה ממעשי בועז ורות מגילה שהוא ברוה"ק. וכו' וידבר אלקים כו' לאמר. פי' שבנ"י יאמרו מעצמם כדברים האלה. וכ"כ אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע כו'. והוא תורה שבע"פ שמצד זה מיוחד התורה לבנ"י. שדעתם מיוחד להשיג סתרי התורה שנסתר ואינו מפורש בתורה. וזה עצמו ענין בועז דאיתא הפי' בו עז. והיינו שהי' מאמין בדברי חכמים שדרשו עמוני ולא עמונית ולא הי' לו ספק בדבר כפלוני שאמר פן אשחית. והוא אדרבה הי' שמח בדבר להראות שדרשת חכמים היא התורה שניתן מסיני. ואמונת חכמים הוא יסוד תורה שבע"פ.

